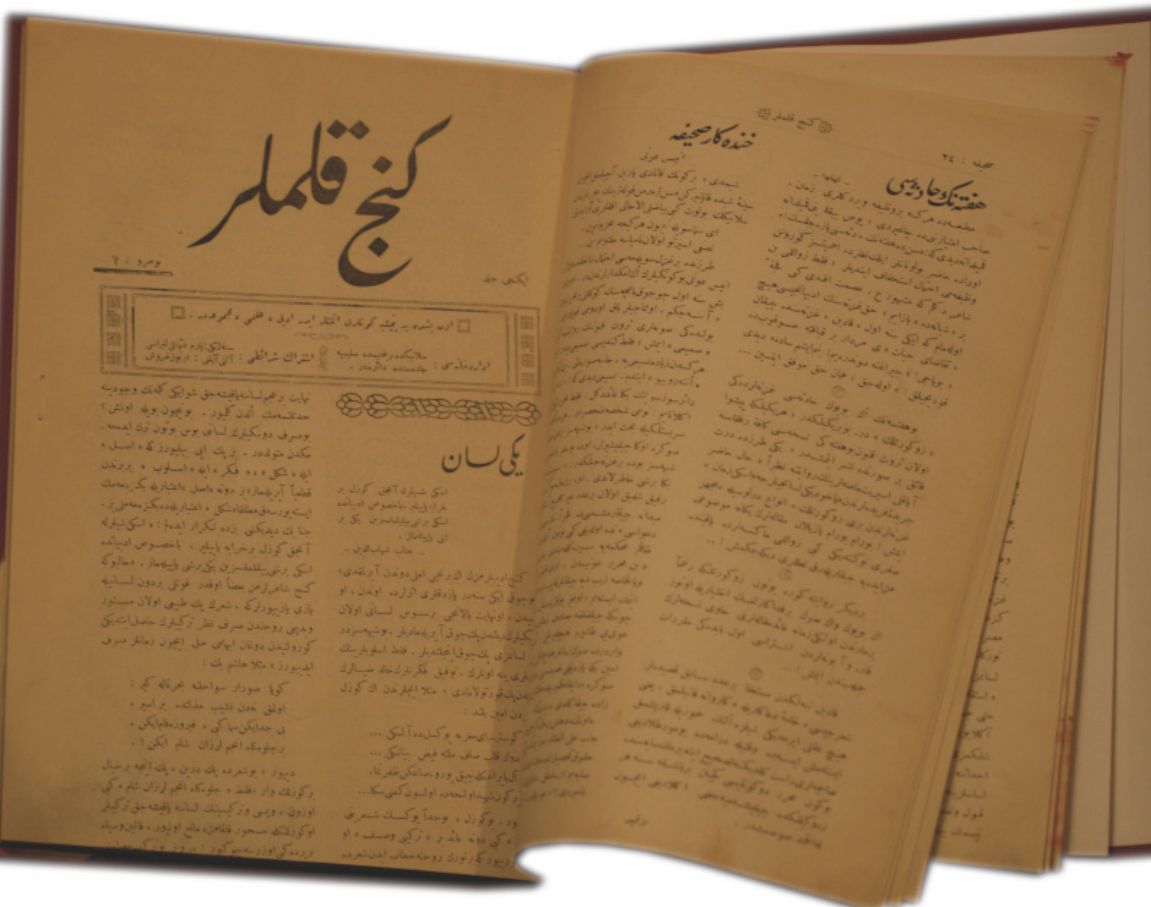
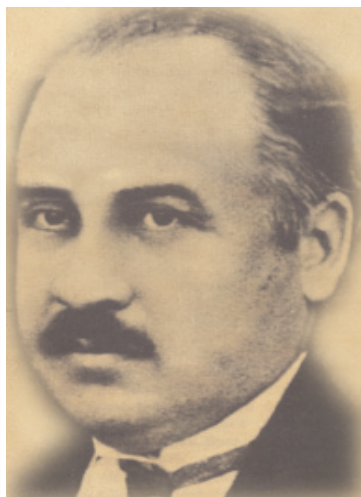

Yeni Lisan Hareketinin Yüzüncü Yılında Türkçe

ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN

Günümüzden yüz yıl önce Selanik'te yayımlanmakta olan *Genç Kalemler* dergisinin ikinci cildinin birinci sayısı *Yeni Lisan* başyazısıyla çıkar.

Derginin 11 Nisan 1911 günlü sayısında yer alan bu başlık, yalnızca söz konusu başyazıya ve daha sonra yayımlanacak başyazılara ad olmakla kalmayacak, Türkçenin tarihindeki yeni bir hareketin de adı olacaktır.

Daha önce *Hüsün ve Şiir* adıyla 1909 yılında Manastır'da H. Hüsnü ve İsmail Suphi'nin kuruculuğunda bir edebiyat dergisi olarak yayın hayatına atılan dergi, sekiz sayı çıktıktan sonra yayımına ara vermiştir.

Dergiye başyazılar yazan Ali Canip, beğenmediği *Hüsün ve Şiir* adını değiştirecek ve *Genç Kalemler*'e dönüştürecektir. Ali Canip, dergide yalnız hüsnü ve şiirden değil bilimsel konulara değinen yazılar yazılmasından da yanadır. Ömer Seyfettin de Ali Canip'e yazdığı 28 Ocak 1911 tarihli mektupta edebiyatta yeniliğin dilden başlaması gerektiğini belirtmektedir:

Geliniz Canip Bey edebiyatta, lisanda bir ihtilal vücuda getirelim...

Ömer Seyfettin'in edebiyatta, lisanda bir ihtilal yapmak istemesi sebepsiz değildir. Osmanlı Devleti'nin felaketli günler yaşadığı, sona doğru yaklaştığı bir dönemde aydınlar yaşananların yanı sıra dil, milliyet ve kimlik konularını da tartışmaktadır. Aslında bu tartışmalar, imparatorluklar çağının kapanmakta olduğu bir dönemde yeni bir arayışın işaretleridir. Kimi konular yeni olsa da dil sorunu Tanzimat ile birlikte aydınımızın gündeminde olmuştur. Kullanılmakta olan dilin adından, söz varlığına, alfabe sorunundan yazım ve dil bilgisi kurallarına kadar pek çok konu yarım yüzyılı aşkın bir süredir tartışılmaktadır.

Anadolu'da Türk yazı dilinin kuruluşundan XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Âşık Paşa, Mesihî, Tatavlı Mahremî, Edirneli Nazmi gibi birkaç şair, yazar ve düşünür dışında pek fazla kişinin dikkatini çekmeyen dil konusu, Tanzimat ile birlikte en fazla tartışılan konulardan biri hâline gelmişti.

Toplum ve devlet hayatımıza getirdiği yenilikler kadar Tanzimat; dilimize, özellikle de edebiyatımıza yenilikler getirmiş, kültürümüzde bir çığır açmıştır. Batıdaki milliyetçilik akımının ve halka yönelmenin etkisiyle ana diline karşı duyarlılık uyanırken bir yandan da halkın anlayacağı dille yazmak amacıyla halk diline yönelme düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Halka ulaşmanın en etkili aracı gazeteler, dilde değişimin öncüsü olmuştur. Halk için çıkacak gazetelerin halkın anladığı dille yayımlanması gerektiği Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi isimler tarafından savunuluyordu.

Ahmet Midhat Efendi *Basiret* gazetesinde “Halkımızın kullandığı bir lisan yok mu? İşte onu millet lisanı yapalım” diye yazarken tamamların Arapça veya Farsça kurallara göre değil Türkçenin kurallarına göre yapılmasını, Arapça ve Farsça çokluklar yerine de Türkçe çokluk biçiminin kullanılmasını istiyordu.

Türk sözlükçülük tarihinde büyük bir yeri olan Şemsettin Sami’ye göre herkesin yararlanabileceği bir gazete için iki şeye gerek vardır: “Birincisi herkesin anlayabileceği bir lisanla ve usanç vermeyecek surette muhtasar yazılmak; ikincisi herkesin sühuletle alacak kadar ucuz olmak.”

Osmanlı Devleti’nin resmî dili Türkçe

Dilin adı ise ayrı bir tartışma konusudur... *Lisan-ı Osmani*, *Osmanlı lisanı* gibi ifadeler tartışma konusudur. Farklı düşünceler olmakla birlikte aydınların büyük bir bölümü dilin adının *lisan-ı Türki* olarak anmaktadır.

İşte tam da o günlerde, 23 Aralık 1876 tarihinde Osmanlı Devleti’nin anayasası olan *Kanun-ı Esasi* ilan edilir. Osmanlı tebaasının devlet kadrolarında görev alabilmesi için resmî dil Türkçeyi bilmesi gerektiği on sekizinci maddede şöyle yazılır:

Tebaa-i Osmaniye’nin hidemat-ı devlette istihdam olunmak için devletin lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.

Kanun-ı Esasi’nin altmış sekizinci maddesinde kimlerin mebus olamayacağı sıralanırken üçüncü fıkrada Türkçe bilmeyen kişilerin mebus olamayacağı belirtilir. Aynı maddenin son fıkrası şu hükümle bitmektedir:

اون يديجي ماده - هئا نليرك كاهسي حضور
قانونه واحوال دينيه ومذهب دن ماعدا ملكك
حقوق وولتا بقنده متساويدر.
اون سكرتيجي ماده - تبعه عثمانيدك خدمات
دولته استخدام اولفق ايچون دولتك اسان رسميسي
اولان تركيدني بتاري شرطدر.
اون طقوزنجي ماده - دولت مامورينده عموم
تبعه اهليت وقابيلرينه كوره مناسب اولان مامورينله

Dört seneden sonra icra olunacak intihaplarda mebus olmak için Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak dahi şart olacaktır.

Her iki maddede de Osmanlı Devleti'nin resmî dilini Türkçe olarak adlandırdığı; devlet kadrolarında görev alabilmek, milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilmenin, Türkçe okuryazar olmanın gerekliliği ifade edilmektedir.

Şemsettin Sami de muharrirliğini yaptığı *Hafta* dergisinin 13 Kasım 1880 tarihli 12. sayısında yayımlanan *Lisan-ı Türki* (Osmani) başlıklı yazısında "...bu lisanla mütekelim olan kavmin ismi 'Türk' ve söyledikleri lisanın ismi dahi 'lisân-ı Türkî'dir." diyecektir.

Dil tartışmaları ise daha çok resmî yazışma dilinin sadeleştirilmesi, alfabenin düzenlenmesi, Türkçenin Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarından arındırılarak kendi kurallarıyla kullanılmasının sağlanması konularında yoğunlaşmıştı.

Yeni edebiyat, eski dil...

Haftalık *Servet-i Fünun* dergisi etrafında toplanan kuşağın oluşturduğu topluluk, o zamanki anlayışla sanat için sanat yapmak düşüncesindeydi. İnce bir zevk ve düzgün bir teknikle güzeli aramaya başlayan Servet-i Fünuncular, bu sanat için bir başka üslûba, bir başka dile gerek duymaktaydılar. Düz yazıda Halit Ziya, şiirde ise Tefik Fikret *Servet-i Fünun* dilinin ustası olmuştu. Sözlüklerden eski sözleri bulup kullanan, yeni birleşik sıfatlar üreten Servet-i Fünuncular yeni tartışmaları da başlatmışlardır.

Servet-i Fünun hareketi Edebiyat-ı Cedide 'Yeni Edebiyat' olarak da adlandırılıyordu ama kullandıkları dil hiç de yeni değildi... Dilleri yine eskiye, Arapça ve Farsça alıntılarla dolu dile dayanıyordu.

Tasfiyecilik, fesahatçilik...

İkdam gazetesinde yer alan kimi yazılarda dildeki Arapça, Farsça kökenli sözlerin atılarak yerlerine Türkçe sözler konulması yolunda yazılar yayımlanıyordu. Necip Asım da bu gazetede tamamen Türkçe sözlerle yazı yazmayı denemişti, ancak daha sonraki yazılarında tasfiyeci olmadığını açıklamak zorunda kalacaktı.

Bir yanda sadeleşme, bir yanda tasfiyecilik, bir yanda Arapça, Farsça sözleri yaygın biçimde kullanma düşünceleri ileri sürülüp bu düşünceler uygulanırken diğer yandan da Arapça ve Farsça alıntı sözlerin Türkçede kullanıldıkları biçimde değil, aslına uygun biçimlerde yazılması ve söylenmesi gerektiğinin savunulduğu bir başka düşünce daha ortaya çıkmıştı. 'Fesahatçiler' adıyla anılan bu düşüncedekiler, yıllardır Türkçede kullanılırken Türkçe-

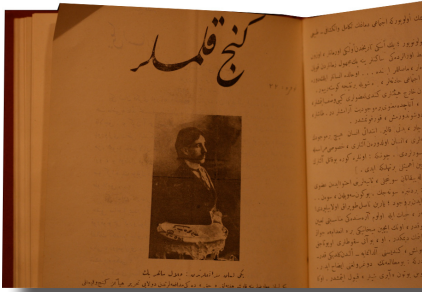
nin ses ve biçim özelliklerine uymuş sözlerin özgün biçimleriyle kullanılması gerektiğini yazılarında işliyorlardı. Fesahatçilere göre *iştah*, *beyhude*, *tercüme* sözleri birer galat idi, yani yanlıştı. Bunlar Türkçede bozulmuştu, sözlerin doğruları Arapçadaki özgün biçimleri olan *iştîha*, *bihude*, *terceme* idi.

Türk Derneği

Bu tartışmaların sürdüğü bir ortamda, Mehmet Emin'in sade bir Türkçeyle yazdığı "Cenge Giderken" başlıklı şiiri büyük bir yankı yaratır. "Ben bir Türk'üm dinim cinsim uludur" dizesiyle başlayan ve 1897 Yunan Savaşı dolayısıyla yazılan bu şiir, edebiyatta olduğu kadar dilde de yeni bir akımın başlangıcı olacaktı.

Böyle bir ortamda, Türkçecilik hareketi daha örgütlü, daha düzenli, daha bilimsel ve her şeyden önemlisi daha kararlı atılımlarla gelişmeye başlayacaktır. İçlerinde Necip Asım, Ahmet Midhat, Emrullah, Ahmet Hikmet, Rıza Tevfik, Bursalı Tahir, Fuat Köseraif, Velet Çelebi'nin bulunduğu aydınlar, 1908 yılının sonlarında Türk Derneğinin temellerini atarlar. Hazırladıkları "Nizamname"nin daha ilk maddelerinde dilimizin açık, sade, güzel, bilim dili olabilecek şekilde geniş ve uygarlığa elverişli bir dereceye gelmesine çalışılacağı ve imlasının buna göre inceleneceği hükmü yer almaktadır. Çıkardıkları *Türk Derneği* dergisinin başında yayımladıkları "beyanname"de de benzer düşünceler dile getirilir.

Dil konusunda farklı düşüncelerin tartışıldığı, farklı önerilerin sunulduğu böyle bir dönemde Türk kültür ve düşünce hayatının önemli bir merkezi durumunda olan Selanik'te aydınlar da bir arayış içerisindeydi.

1910 yılında Selanik'te yayımlanmaya başlamıştı. Sadece sekiz sayı yayımlanabilmiş olan dergide Ali Canip başyazı yazıyordu. Ancak Ali Canip derginin adını beğenmemekte ve değiştirmeye niyetli görülmektedir. Sonunda dergiye *Genç Kalemler* adını verir, İttihat ve Terakki Umumî Merkezi kâtibi Nesimî Sarım da sorumlu müdürlüğüne getirilir.

Derginin yayın hayatında yeni bir döneme girilirken, Türkçecilik tarihinde de yeni bir dönem başlamaktadır...

Derginin birinci cildi, altıncı sayının yayımlanmasıyla sona erer. *Genç Kalemler* dergisinin ikinci cildinin 29 Mart 1327 tarihli ilk sayısında imza yerinde büyük bir soru işareti bulunan *Yeni Lisan* başlıklı bir yazı yer almaktadır. Gazetenin adının hemen üzerinde ise “Yeni lisanın tamimine hizmet eder” sözü yer almaktadır.

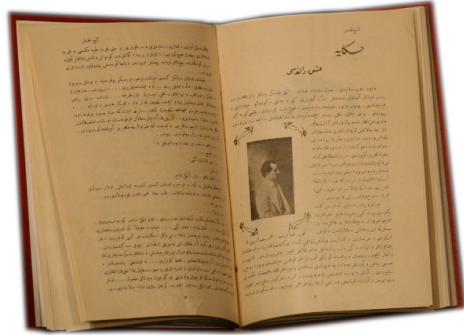
Ömer Seyfettin tarafından yazıldığı bilinen bu yazıda önce eski dil üzerinde durulmaktadır:

“Eski Lisan: Nedir? Asla konuşulmayan, Lâtince ve İbranice gibi yalnız kendisiyle meşgul olanların zeok ve idrakine taallük eden bir şey!... Size bunun tarihini çabucak çizelim. Biz Asya’dan Garba, Anadolu’ya hicret etmişiz. Din ve edebiyat bize Arabi ve Farişî öğretmiş. Hatta bir zamanlar resmî lisanımız Farişî olduğu gibi, bir padişahımız da Arapçayı bize umumi ve millî bir lisan olarak kabul ettirmeye kalkışmış. Hicretimizin ilk asırlarında Arabi ve Farişî bir çok kelimeler lisanımıza girmiş. Bunun katiyen zararı yok. Lakin edebiyat, sanat ve dolayısıyla tezeyyün-i fikrî, Arabi ve Farişî kaideler de getirmiş. Türkçe muvazenesini kaybetmiş. Tabiata muhalif ve son derece suni bir hâl kesp etmiş. Fakat nasılsa yine aslını, esası olan fiiller ve sigaların istiklâlini muhafaza etmiştir. İşte bu istiklaldir ki bugün bize Türkçeyi tekrar eski safiyet ve sühuletine, tabîliğine irca etmek ümidini veriyor.”

Yazıda edebiyatımızdaki akımların diline değinilerek bu edebî eserlerde kullanılan dil eleştirilmekte, kullanılan dilin halk tarafından anlaşılmaz oluşu yüzünden çoğunluğun edebiyata, kültüre ve bilime kayıtsız kaldığı yazılmaktadır. Bu yüzden kitaplar satılmamakta, otuz milyonluk bir ülkede en büyük gazete bile otuz bin basılmamaktadır.

Dilde yapılması gereken değişiklikler nelerdir, Yeni Lisan hangi esaslara göre kurulacaktır? Bu soruların cevabı da bu ilk yazıdan başlayarak verilmiştir:

“Konuştuğumuz lisan, İstanbul Türkçesi en tabî bir lisanıdır. Klişe olmuş terkiplerden başka lüzumsuz zinetler asla mükâlememize girmez. Yazı lisanıyla konuşmak lisanını birleştirirsek edebiyatımızı ihya, yahut icat etmiş olacağız.”

Genç Kalemler’de Ömer Seyfettin’in Bir Öyküsü

Yeni Lisan'da tamlamaların Türkçe kurallara göre kurulmasıyla, Arapça, Farsça gereksiz sözler kendiliklerinden Türkçeden 'savuşacak'lardır. Ancak "ilmî, fennî ve edebî istilahlara" şimdilik dokunulmayacaktır. Bu terimler birer söz gibi kabul edilecektir. Tamlamalarla ilgili ilkeler şöyle sıralanmıştır:

Arapça ve Farsça kurallarla yapılan *fevkalâde, hıfzısıhha, darbimesel, sevkitebî* gibi tamlamalar dışındaki bütün tamlamalar terk edilecektir.

Türkçe çokluk ekinde başka ecnebi çokluk ekleri, edatları kullanılmayacaktır. *Kâinat, inşaat, maâliyat, ahlâk, Müslüman* gibi kalıplaşmış biçimdeki çokluklar kalacaktır.

Türkçeleşmiş olan *ama, şayet, keşke, lâkin, henüz, yani* gibi edatlar dışındaki diğer Arapça ve Farsça edatlar bırakılacaktır.

Bütün bunlardan ortaya çıkan amacın "millî bir lisan, millî bir edebiyat vücûda getirmek" olduğuna değinilmekte ve genç kuşaklara "Ey gençler! Hepiniz yeni lisanı ihya ve icada çalışınız. Zekânızı, maharetinizi dünküleri körü körüne taklide değil yeni lisanı vaz ve tesise sarf ediniz. Yazdığınızı herkes anlarsa, severse; kitaplarınız çok satılacak, zengin olacak, sa'yinizin mükâfatını göreceksiniz..." diye seslenilmektedir.

8

Yeni Lisancılar Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarının kullanımına son verilmesi ve konuşma dilinde Türkçe karşılığı bulunan Arapça ve Farsça sözlerin dilden ayıklanması çağrısında bulunmaktaydılar. Öte yandan Eski Türkçe kökenli sözlerin canlandırılması, diğer Türk lehçelerinden sözler alınması, Türkçe köklerden yapay yeni sözler türetilmesine de karşı çıkıyorlardı.

Genç Kalemler dergisinin izleyen sayılarında da Yeni Lisan yazı dizisi olarak sürmüştür. Bu yazıların bir bölümü imza yerinde "?" ile, bir bölümü de "Genç Kalemler Tahrir Heyeti" imzasıyla yayımlanmıştır. Bu yazıların büyük bir bölümü Ömer Seyfettin tarafından, bir bölümü de Ali Canip, Ziya Gökalp tarafından yazılmıştır. Bu yazılarda dilin adı, kökeni, eskiliği; Arapça, Farsça kökenli sözler ve dil bilgisi kuralları, imla gibi konular üzerinde durulmuştur.

Ziya Gökalp *Genç Kalemler*'in 5. sayısında "Yeni Lisanın Güzelliği" başlıklı yazısında dilde ikili bir şekilde kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça kökenli sözlerle diğer ecnebi dillerden geçen sözlerin söyleyiş özelliklerine değinmektedir. Âlimlerin sözleri söyleyişleriyle, avamın bu sözleri söyleyişlerini karşılıklı olarak değerlendiren Gökalp, âlimlerin *kangı, kanı, dürlü; ruze, nerdüban, kûşe; ebdal, suret, avret; bank, post, vapör* biçiminde kullandığı sözleri avamın *hangi, hani,*

türlü; oruç, merdiven, köşe; abdal, surat, avrat; banka, posta, vapur biçimlerinde kullandığını yazar. Avamın kullanımında bir uyum olduğunu belirten Ziya Gökalp “Yeni Türkçenin eski Türkçeden hem daha güzel, hem daha faydalı olduğu şimdiye kadar gösterilen misallerden tamamıyla anlaşıldı. İlmî, felsefenin bütün bu teminlerine istinat ederek biz şiddetle iddia ediyoruz: İstikbal yeni lisanındır !” diye rek hükmünü verecektir.

Dergi, “Yeni Lisan” ile ilgili ilkeleri bu şekilde ortaya koyarken, bu ilkelere uygun yazı ve şiirlere de yer vermeye başlamıştır. İkinci cildin birinci sayısında H. Hüsni’nün, Ömer Seyfettin’in yazıları “Yeni Lisanla” notu ile yayımlanmıştır. Yeni Lisan ilkelerine uymayan kimi şiir ve yazılar için de “Yeni Lisandan Evvel” açıklaması yapılmıştır.

Genç Kalemler dergisiyle başlayan Yeni Lisan hareketi bir anda kültür ve düşünce dünyamızı etkilemiştir. Özellikle Balkanlarda yayımlanan gazete ve dergilerde yer alan yazı ve şiirler büyük ölçüde sade bir Türkçe ile çıkmaya başlamıştır.

Yeni Lisan yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmişti...

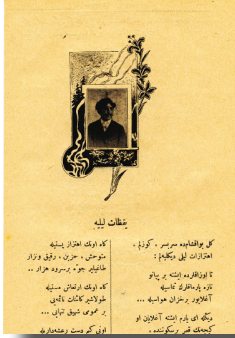
Köprülüzade Mehmet Fuat *Servet-i Fünun*’da yazdığı yazıda dilin gelişme çizgisini çizenlerin büyük yazarlar ve sanatçılar olduğunu belirtiyor, Ahmet Haşim’in bir şiirini örnek göstererek Yeni Lisan taraftarlarının ne kadar bağırırlarsa bağırınsınlar şiirde geçen *ab* sözünü dilimizden çıkarmayı başarmayacaklarını yazıyordu.

Sonradan Türk Dili Tedkik Cemiyetinin (Türk Dil Kurumu) kurucuları arasında yer alacak olan Yakup Kadri, *Rübab* dergisinde yayımlanan *Netayîç* başlıklı yazısında Yeni Lisan hareketini şu sözlerle küçümsemektedir:

“Yeni... Satıyorlar. Kaça? Nasıl, Bilmiyorum fakat satıyorlar. İki yıldır gazetelerde ilânlarını görmediniz mi? ‘Yeni lisan’, ‘yeni fikir’, ‘yeni hayat’...

Yalnız bir şey var, ey görgüsüz çocuk ruhlu kimseler, yalnız bir şey var ki tatbiki sizin için biraz güç olacak: ‘Yeni fikir’i kalıplı bir fes gibi başa giymek kolay, ‘yeni hayat’ı alafrağa bir elbise gibi sırta almak kolay, fakat ‘yeni lisan’... Yeni lisan sizin için muhakkak kullanılması pek güç bir zinet olacaktır... Dilimizi irsi, kisbi bütün itiyatlarından tecrit edeceksiniz, yeni lehçeniz olacak. Mesela ‘millet’ kelimesi bilmem nasıl bir istihale ile ‘budun’ a inkılap edecek, ‘yaşasın millet’ diyemeyeceksiniz ‘yaşasın budun’ diyeceksiniz...

Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisanıdır. İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olmayacaktır. Hayır... Zavallı yenilik, zavallı bay-

Cenap Şahabettin'in *Servet-i Fünun*'da çıkan bir şiiri.

ramlık elbiselere benzeyen garip yenilik..."

Bu yazılara karşılıklar Kâzım Nami imzasıyla ve "Genç Kalemler Tahrir Heyeti" imzasıyla verilir. Tartışmaya daha sonra Süleyman Nazif ve Cenap Şahabettin de katılır. Özellikle Cenap Şahabettin alaycı ve küçültücü ifadeler kullanarak Yeni Lisancıları eleştiriyordu. Ali Canip, Cenap Şahabettin'in yazılarına karşılıklar veriyordu.

Yeni Lisan hareketi üzerine yapılan bu tartışmalar Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla sona ermiştir. Ancak, *Genç Kalemler*'in başlattığı Yeni Lisan akımı, Türkçenin sadeleşmesi yolunda önemli bir adım oldu. Yeni Lisan hareketinin en dikkat çekici yanı, düşüncenin uygulama alanına aktarılmasıdır.

Genç Kalemler'de dile getirilen ilkelerin bazıları daha önce başka kişiler tarafından ifade edilmiş olabilir. Ama bunları uygulamaya geçiren Yeni Lisancılar olmuştur. Dergide Yeni Lisan ilkelerine göre yazılan yazı ve şiirler, özellikle de Ömer Seyfettin'in eserleri, sade bir Türkçe ile her türlü edebî eserin yazılabileceği düşüncesini Türk aydınları arasında yaygınlaştırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından Atatürk'ün Yazı ve Dil Devrimi ile de Türk dili tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Türkçenin özleştirilmesi, geliştirilmesi, zenginleştirilmesi çalışmalarında ve dil tartışmalarında Yeni Lisan akımının ilkeleri, uygulamaları zaman zaman gündeme gelmiş, güncel tartışmalara da konu olmuştur.

Bugün için Yeni Lisan, geçmişte kalmış bir hareket gibi görülse de bir döneme damgasını vurmuş, Türkçenin daha sonraki dönemlerinde de etkisini göstermiş bir akım olarak tarihe geçmiştir.